

Austatud linnapea, akadeemik, Eesti Üliõpilaste Seltsi ja Jaan Tõnissoni Seltsi liikmed,
Jaan Tõnissoni valguse kandjad

Tänane päev on sünge, seda juba kõneldud Jaan Tõnissoni kurva ja ebaõiglase lõpu pärast. Kahtlemata on väga õige, et me koguneme just täna ja just siin. See ei lase unustada Jaan Tõnissoni meelega **hajutada** püütud **tapmist** punavõimu käsilaste poolt. Ja see märgib ka meie ühist **lootust ja usku**, et ühel päeval, pigem varem kui hiljem, saame tuua Jaan Tõnissoni maise osa siia, tema perekonna rahulasse.

/paus/

Minu lühike ettekanna keskendub Jaan Tõnissonile, aga üldistatult ka **teiste** Eesti riigivanemate mälestuse jäädvustamisele meie avalikus ruumis. Hindame koos, kas oleme Eesti avaliku infomaastiku lapiteki pikkinud piisavalt tihedalt täis meie omariikluse sõnumeid või puhub tuul sellest läbi.

Mälutähise rajamine ühele isikule kätkeb endas enamasti selle isiku maise elutee, professionaalse tegevuse ja saavutuste äramärkimist. Niisiis peame otse **loomulikuks**, et tähistame isikute sünni- ja viimse puhkepaiga, võimalusel ka professionaalsed ja kogukondlikud saavutused.

/paus/

Jaan Tõnisson sündis Mursi talus Viljandimaal. Sinna, talumaja seinale püstitati juba enne Eesti iseseisvuse taastamist, so 22. detsembril 1988 mälestustahvel tekstiga: „Siin Mursi talus sündis 10. (22) detsembril 1868. a Eesti silmapaistev kultuuri- ja poliitikategelane professor Jaan Tõnisson“. See mälestustahvel kannab endas 1980-te lõpu maiku, kui võis juba **üldistatult** Eesti ajaloost rääkida, kuid põhiseadusliku riigikorra ja selle institutsioonide nimetamist **peeti** veel ohtlikuks. Seepärast ka need ebamäärased vormelid nagu „kultuuri-“ ja „poliitikategelane“.

Teine mälestusmärk sünnikohas, suurem ja avalikkusele kättesaadav avati Jaan Tõnissoni 150. sünnipäeva **eel** 2017. aasta septembris, Eesti Vabariik 100 pidustuste ühe osana. Mälestuskivile sai tekst: „Siin Mursi talus sündis **riigivanem** ja **välisminister** Jaan Tõnisson, **VR III/1** kavalier. 22.XII 1868 – 3.VII 1941“.

Liikudes edasi Jaan Tõnissoni eluteel, jõuame haridusasutusteni. Tõnissoni koolitee algas Tusti vallakoolis, edasi juba Viljandi kihelkonnakoolis. Viimati nimetatud koolihoones paiknevad täna Viljandi linna ametiasutused. Hoone fassaadile püstitati 2018. aasta detsembris **ühine mälestusplaat** neljale Eesti riigimehele –riigivanematest Jaan Tõnissonile ja Friedrich Akelile, lisaks kindral Johan Laidonerile ja Eesti esimesele riigisekretärile Theodor Andreas Käärikule.

Kodu soetas Tõnisson endale Tartusse Tööstuse tänavale. Täna kannab tänav Anna Haava nime ning maja numbrimärgiga 7 fassaadil paikneb **lakooniline silt**: „Siin elas JAAN TÕNISSON 1902-13.XII 1940“. Juba ajamäärang tekitab uudishimu ning kahjuks markeerib isikliku tragöödia algust.

Tõnissoni väga **laiahaardelist** tööelu markeerib Tõnissoni platsil Postimehe toimetuse vastas paiknev Mati Karmini ja Tiit Trummali 2001. aastal valminud kõrge ja hoogne monument. Tõnissoni kui **valitsusjuhti** mälestab IN MEMORIAM tahvel Stebocki maja seinal, samuti 1998. aastal Enn Põldroosi maalitud **ametiportree** Riigivanemate saalis. Kadriorus, presidendi kantseleis on Tõnissonist kui Eesti endisest riigipeast samuti kaks mälestusteost: Ferdi Sannamehe 1932. aastal valminud skulptuur ja Tiit Pääsukese 1997-st aastast pärinev portreemaal. Lisaks on Jaan Tõnissonile kui pikaaegsele Riigikogu esimehele pühendatud saal Riigikogus ja samas avatud August Weizenbergi poolt loodud bareljeef. Tõnissoni saavutusi riigivanema, pean siin silmas just õnnestunud suhtlust Rootsiaga, meenutab Tallinnas Gustav Adolphi Gümnaasiumi aulas 2011. aastast paiknev büst. Tõnissoni suurtalu Erikal, praegusel ajal Eesti Maaülikooli mahekeskust, jääb alati meenutama häärberi nimetus – Tõnissoni maja.

Jaan Tõnissoni säilmed on teadmata kadunud ja hauatähist tal seega ei ole. **Veel**. Küll aga on 10 aastat tagasi loodud ja siiasamma Raadile paigutatud Tõnissoni sünnikodu lähistelt pärit mälestiskivi. Kivi kujundas Ain Ilves ning sellelt võime praegu igaüks lugeda: Vaim on mis elustab, idee ehk aade viib edasi“. Tallinna Metsakalmistul meenutab riigivanemate kenotaaf kõiki kodumaa mulda sängitamata Eesti riigijuhte, sealhulgas Jaan Tõnissoni. Kenotaafil olev tekst „Teadmata hauas Eesti riigivanematele: JAAN TÕNISSON VR kolmanda liigi esimese järgu kavalier, 22.XII 1868 Viljandi khk kuni 3.VII 1941 Tallinnas“.

Jaan Tõnisson on leidnud meenutamist ka koos **kõigi** seni teada olevate punaterrori ja okupatsioonivõimude ohvritega kommunismiohvrite memoriaalis Tallinnas Maarjamäel. Tahvilil B44 seisab kiretu tekst: „JAAN TÕNISSON 1868-1941“.

Austatud siinolijad

Need on avalikku ruumi kujundavad mälutähised Jaan Tõnissonile. Aga lisaks juba kõneldule on olemas ka teisi, ideeliselt Tõnissoniga seotud mäluvaiasid. Lisan siia mõned näited nii avalikust kui erasektorist.

Minule kui ajaloolasele on vast kõige silmapaistvam riigivanemate elulugude akadeemilise uurimise stipendium, mis on ellu kutsunud Riigikantselei ja Rahvusarhiivi koostöös. Akadeemik Tõnu Tannberg võib kinnitada, et praeguseks on raamatuna ilmunud juba 7 riigimehe, sh 2019. aasta Krista Aru koostatud Jaan Tõnissoni

kaheköiteline elulugu. Stipendiumid on välja antud veel 4 riigivanema ja ühe peaministri elutöö uurimiseks.

Lisaks akadeemilistele uurimustele on Riigikantselei koostöös Rahvusrhiiviga koostanud riigivanemate elulugusid tutvustavaid näituseid. Oleme loonud koolidele ja raamatukogudele välja laenutamiseks 6 näitust: F. Akelist, A. Reist, O. Teifist, J. Jaaksonist, K. Pätsist ja J. Uluotsast. Sel aastal tuleb ka lisa, Otto Strandmani 150. sünniaastapäevale pühendatud näitus. AGA Tõnissoni näitust veel ei ole!

Eesti Post ja Eesti Pank on samuti meie riigimehi ja nende pärandit meeles pidanud vastavalt Eesti riigipeade margiseeria ning mälestusmüntide väljaandmisega. Kui margikollektsioon on juba täielik, siis riigivanematele pühendatud meenemüntide kollektsiooni loomisega ollakse täpselt pooltel teel. Põhjuseks asjaolu, et meenemündid antakse välja isiku 150. sünnipäeva tähistamiseks.

Postimees on oma toetusfondi nimetanud Jaan Tõnissoni järgi. Fond on seadnud eesmärgiks toetada Eesti kultuuri, riigi ja keele arengut ning identiteeti. Eile õhtul vaatasin üle, fond on aastast 2016 väljastanud 54 stipendiumit ja 27 granti, toetanud 177 õpilast ja välja jaganud 138 auhinda.

Jaan Tõnissoni nimelised stipendiumid on ka Viljandi linnal ja vallal.

Head tähtpäevalised

Et mitte olla pilguga vaid minevikus, küsingi, kas juba nimetatud mäluvaiu ehk -tähiseid on piisavalt? Kas meie avalik ruum kõneleb selgelt ja tajutavalt meie põhiseaduslikest väärtustest ning riigivanematest kui riigi kehastusest?

Pean möönma, et arenguruumi meil veel on! Seni oleme tähistanud riigivanemate eluteega **otseselt seotud** paigad. Eesti inimesed teavad kõik nimetada meie riigivanematest K. Pätsi ja J. Tõnissoni. Kuid sellega ka üldisem teadmine lõppeb. Eesti riigivanemate tööst ja tegemistest on möödunud vähem kui sajand, so ligi neli inimpõlve. Tõsi, kaks neist inimpõlvedest oli Eesti rahvas vangistatud Raudse eesriide taha.

Kuid kuidas jõuda tulemuseni, et Tõnissoni, Teemanti, Piipu, Reid, Strandmani, Akelit, Eenpalut, Kukke ja miks mitte ka Konikut mitte ainult ei osataks nimetada, vaid ka mõistetakse nende meeste pärandit? Ja seda siis näiteks 300 või 500 aasta pärast?

Minu arvamine on, et need isikud tuleb tuua veelgi rohkem meie igapäevaellu! Vaatasin huvi pärast otsa meie ruumiandmetele ning üllatusin! Jaan Tõnissoni nimega on

tähistatud vaid **üks** tänav Eestis ja see asub loomulikult Tartus! Lasin registrist läbi ka kõik ülejäänud riigivanemad ja tulemuseks üks **K. Pätsi tee** Tahkuranna vallas.

Miks ometi oleme nii tagasihoidlikud olnud avalikus ruumis riigivanemate nimetamisega? Ilmselt seostub see veel liiga selgelt meie lähiminekü okupatsioonivaevadega. Aga usun, et peaksime sellest taagast üle olema ning kinnistama oma riigi esimesi mehi ja naisi julgelt inimeste elu- ja töökoha aadressidesse! Sest häbeneda pole meil midagi!

Teine mõte: oleme just praegu ümber korraldamas oma üldhariduse võrku, riik võtab üle gümnaasiumiastme pidamise. Selle muudatuse üheks tulemiks on riigigümnaasiumide teke. Miks ei võiks needsamad uued asutused kanda nii koha kui vaimset sidet meie riigivanematega? Miks ei võiks Viljandi Gümnaasium kanda analoogia alusel meie haridus- ja kultuuri suurkujudega nimetust Jaan Tõnissoni Gümnaasium; või Rakvere Riigigümnaasium Otto Strandmani Gümnaasium? Või Saue Riigigümnaasium olla Jaan Teemanti Gümnaasium? Narva Eesti Gümnaasiumi Karl Terrasse Gümnaasium? **See** kirjutaks jällegi tuhandetele eestimaalastele **koodijupi** vaimsesse DNA-sse, seoks kokku mineviku olevikuga ja jäädvustaks riigivanemate pärandi lihtsalt ja kestvalt meie igapäeva elus.

/paus/

Ja nüüd põhilisest! Ülioluline on teadvustada ning soodustada **huvirühmade** tegevust. Jaan Tõnissoni valguse kandjad on näidanud suurt ja positiivset **eeskuju** seltsitegevusega. Kui huvirühm veab, nii kohalik kogukond kui riik toetab, siis saab suuri asju korda saata. Ja just see, inimeste **huvi** ja **panustamissoov** tagavadki pärandi elujõulisuse. Sellega soovin Jaan Tõnissoni Seltsile vaid tõnissonlikku tegutsemisenergiat ja sihikindlust!

/paus/

Lõpetuseks tänasest päevast ka! Kell 19 algab 21. üldtantsupeo esimene etendus. Meie jaoks kuuluvad laulu- ja tantsupidu lahutamatu kokku ning laulupidu kui eestluse kõlavaim pidu kuulub jällegi lahutamatu kokku Jaan Tõnissoniga. On ju Tõnisson üldlaulupidu ise korraldanud, avanud ja lõpetanud. Sestap ongi isegi **veidralt sümboolne**, et Jaan Tõnissoni maise teekonna lõpupäeval tuleme üle maa, st mitte vaid Eestis vaid tõesti **üle maailma**, kokku ja alustame nelja päeva pikkust pühitsust rahvusliku aate ja meie kultuuri altaril. Lühidalt võimegi vast öelda, et Eesti kultuuri ei saa olla ilma Jaan Tõnissoni pärandita ning seni kuni püsib Eesti ja eestlus, püsib Jaan Tõnissoni mälestus.

Aitäh!